

Др **НОВИЦА РАКОЧЕВИЋ**

ЦРНОГОРСКА НАРОДНА СКУПШТИНА И ПИТАЊЕ УНАПРЕЂЕЊА ПОЉОПРИВРЕДЕ У ПЕРИОДУ 1906-1912. Г.

Књаз Никола је 19. децембра 1905. године прогласио Устав за Црну Гору. У септембру 1906. године изабрана је прва црногорска Законодавна скупштина. До балканског рата 1912. године извршиће се још два пута избори за Народну скупштину и то 1907. и 1911. године. Народна скупштина ће о унапређењу пољске привреде: виноградарство, воћарство, земљорадња, шумарство, пчеларство, свиларство и сточарство, највише расправљати приликом усвајања буџета. Највише се расправљало о питањима унапређења сточарства, регулисање ријеке Бојане, исушења Скадарског језера, исушивања мочвара око језера, изналагање средстава и начина за наводњавање појединих крајева, као Бјелопавлићке равнице. Замисао о исушењу Скадарског језера била је стално присутна у Црној Гори, али је она била утопија.

Црногорска влада, односно њено Министарство финансија и грађевина, подносило је Црногорској народној скупштини на претрес и усвајање предлога Финансијског закона, односно буџета за наредну годину. Државни приходи Црне Горе формиран су од непосредних пореза и посредних пореза. Непосредне порезе чинили су дација (порез), на земљу, стоку, маслине, челе, вино и ракију; порез и прирез на капитал дат под интерес, на принос од личног рада, на млине и ваљанице, на обрт у радњама, на принос од кућа и др. као и свештенички прирез. Посредни порези су били: царински приходи, трошарина, монополи, таксе, као и други разни приходи предвиђени законом.

Пошто влада поднесе предлог буџета Народна скупштина је бирала Финансијски одбор који је проучавао предлог буџета и Скупштини подносио своје мишљење и предлоге. Потом је, у Скупштини вођена исцрпна расправа у начелу и појединостима о предложеним партијама и позицијама буџета.

У Црној Гори није постојало Министарство за пољопривреду и шумарство. Пољопривреда и горе побројане области спадале су у надлежност Министарства унутрашњих дјела. Министарство је имало четири одсјека - одјељења: Управно одјељење, Поштанско одјељење. На челу одјељења налазили су се начелници.

Буџет за 1907. годину усвојен је у износу од 2.730.994. круне. Црна Гора тада није имала свога новца него је коришћен аустријски новац - круна. Буџет Привредног одјељења одређен је у износу 92850 круна. Од тога за унапређење пољске привреде предвиђено је: виноградарство 7.700, воћарство 10.171, сточарство 12.500, земљорадња 7.000, шумарство 4.200, пчеларство 800, свиларство 200 круна. За награде најбољим пољопривредницима у обради земље и одгајивачима стоке одређено је 3.000 и за оснивање земљорадничких задруга 2.000 круна. Укупно за унапређење пољопривреде одобрен је буџет у износу од 47.570 круна. У Привредном одјељењу било је

на служби (на цијелој државној територији) секретар, два писара, два марвена љекара - ветеринара, помоћник обласног економа у Подгорици, два баштована - један на Даниловграду, а један на Ријеци, шест чувара расадника, млекар, виноградар, пчелар. Плате овог особља као и стипендије за практично усавршавање и селидбене трошкове, износиле су 30.680 круна - наравно годишње. За канцеларијске трошкове одређено је 4.100 круна. У расправи око усвајања буџета за 1908. годину, финансијски одбор није се сложио са предлогом владиним о додјели буџета на унапређењу пољске привреде него га је осјетно повећао. Буџет за ту годину усвојен је у износу 2.788.899 од којег је износа за Привредно одјељење усвојен буџет у износу од 103.360 круна. Владин предлог је био 63.860 круна. Буџет је по гранама пољске привреде био овако распоређен: за виноградарство 7.950, воћарство 11.670, земљорадњу 24.470, пчеларство 1.200, свиларство 300, шумарство 2.000 и сточарство 9.800 круна. За набавку садница и сјемена буџет је предвиђен у износу од 4.200, за набавку справа и алата 4.000, за оснивање земљорадничких задруга 1.000, за награде 1.000 и за помоћ српском друштву „Привредник“ у Загребу 100 круна.

Буџет Црне Горе за 1909. годину усвојен је у износу од 2.906.746 круна, а од тог износа за Привредно одјељење одобрен је буџет од 70.050 круна, што значи мање за око 30.000 круна у односу на претходну годину. За унапређење пољске привреде тај износ је био овако распоређен: виноградарство 7.200, воћарство 6.800, земљорадња 4.000, шумарство 3.000, пчеларство 900, свиларство 300, сточарство 7.850 круна, за набавку сјемена, лозе европске и амерканске, за државна имања, школе и потребе сељака 3.000, за набавку справа и алата 2.000, за оснивање земљорадничких задруга 2.000, за награде 2.000 и за помоћ српском друштву „Привредник“ 100 круна - укупно 39.150 круна.

Црногорски буџет за 1910. годину усвојен је у износу 3.423.847 перпера. Те године Црна Гора увела је свој новац - перпер, а вриједност једног перпера била је једнака аустријској круни. За Привредно одјељење додијелен је буџет од 77.300 перпера. Више се није могло додијелити. Од тог износа за унапређење пољске привреде додијелено је 47.450 перпера. Народна скупштина усвојила је буџет за Привредно одјељење у износу какав је предложила влада, док је Финансијски одбор предлагао да се тај износ смањи за 19.344 перпера.

Послије усвајања буџета дошло је до опширне расправе о пољопривреди коју је покренуо народни посланик Сава Вулетић који је изрекао оштру критику на рад Привредног одјељења. Према његовим ријечима одјељење је имало слаб утицај на развој привреде, а буџет додјелјиван том одјељењу је промашио свој циљ. Вулетић је изрекао и оштри суд о сточарском заводу у Никшићу „о коме се ништа лијепо не чује“, а и да је мала корист од расадника у Даниловграду. У Црној Гори, рекао је даље Вулетић, нема угледног добра које би било за углед пољопривредницима. На оштру критику Сава Вулетића опширно је одговорно народни посланик Мило Татар, агроном, који је годину дана руководио Привредним одјељењем, али пошто је изабран за народног посланика морао је напустити државну службу. Татар је чињеницама говорио о раду Привредног одјељења као и о стању у свим областима које су у његовој надлежности. Он је доказивао да се у постојећим црногорским условима, више није могло постићи, а оно што је постигнуто чини видан напредак. Татар је у општој расправи говорио и о другим проблемима. Посебно је истакао значај оснивања земљорадничког задругарства, а земљорадничких задруга 1910. године било је око 20. Све су оне, истакао је Татар, биле основане „на најмодернијој основи по Рајфазе-

новом систему." Задруге су по његовим ријечима постигнуле знатне резултате и имале уштеђевину око 4-5 хиљада круна „искључиво из својих средстава". Даље, он је опширно образлагао потребу и значај оснивање хемијске лабораторије. Татар је посебно указао на велики недостатак стручног кадра. „Не смије, се господо, и не може очекивати од четири човјека, од четири државна економа, са средњом или вишом спремом, да подигну привреду у Црној Гори. То је апсурд, али раде више него што могу, а много су горе награђени него остали чиновници који од њих имају мању спрему." Он је такође указао и на хитну потребу доношења закона за све гране пољопривреде. Татар је први и једини у Црној Гори указао на потребу доношења закона о наслеђу имања. Међутим, о овом његовом предлогу није се чула ни једна ријеч у Скупштини. Исто тако он је и покренуо питања продаје земље за дуг и предлагао да би се морало „колико-толико" стати на пут развоју пролетаријата и онемогућити да земља пређе у руке богаташа и новчаних завода. Према постојећем закону, у Црној Гори за дуг се могло продати све „без куће и рала земље", а Татар је предлагао да се мора законом гарантовати да се таквом дужнику има оставити три-четири рала. Ни о овом његовом предлогу у Скупштини није било расправе.

Буџет усвојен за 1911. годину износио је 3.987.464 перпера. Привредно одјељење добило је 105.580 перпера, а унапређење пољске привреде усмјерено је 65.100 перпера. Из тога износа предвиђено је 7.000 перпера за прво уређење Државне хемијске лабораторије. За унапређење сточарства усмјерено је 15.000 перпера, што је двоструко већи износ у односу на 1910. годину.

Буџет за 1912. годину усвојен је у износу од 4.021.000 перпера. Те године ће се, Црна Гора као чланица балканског савеза, од 8. октобра наћи у рату са Турском. Од усвојеног буџета, Министарству унутрашњих дјела је додијељено 935.736 перпера. Буџет је по одјељењима Министарства овако расподељен: Управно одјељење 318.701, Поштанско-телеграфско одјељење 359.996, Санитетско одјељење 160.739, Привредно одјељење 95.300, што значи 10.280 перпера мање него 1911. године. За унапређење пољске привреде било је усмјерено 60.600 перпера, за виноградарство 9.000, воћарство 5.000, земљорадњу 5.000, шумарство 12.000, пчеларство 500, свиларство 500 и сточарство 6.000 перпера, за набавку сјемена 500, за набавку справа и алата 1.500, за оснивање земљорадничких задруга 2.000, за подизање угледног пољопривредног добра а опитне станице на Даниловграду 12.000, за награде 2.000, за помоћ друштву за помагање заната и трговине 600, за уређење Државне хемијске лабораторије 4.000 перпера.

Плате у Црној Гори одређиване су годишње, а не у мјесечном износу. У одјељењу су били запослени, начелник са 4.000 перпера годишње плате, секретар са 2.400, писар са 1.200, два шумара - један са 2.400, а један са 1.680, хемичар са 3.240, четири обласна економа од 1.200 до 1.680 и чиновник земљорадничке задруге са 1.680 перпера плате. У одјељењу су још били запослени баштован, мљекар практичар, два виноградара, пчелар, лаборат хемије и послужителј. Плата ових запослених износила је 480 до 1.440 перпера годишње. За слање ученика на практично усавршавање било је предвиђено 2.000 перпера, за одржавање пољопривредних курсева 1.000, а за одржавање практичног курса за чуваре шума 2.000 перпера. У оделењу није било запослених ветеринара. Министар је имао плату 7.500 перпера.

Краљевина Црна Гора имала је 9.475 км². Њена територија је била знатно мања од територије данашњ Републике Црне Горе. Под влашћу Аустро-Угарске били су Котор, Херцег-Нови, Рисан, Тиват, Будва, Петровац и Сутоморе. У саставу турске царевине били су Мојковац, Пљевља, Бијело

Поље, Беране, Рожаје, Плав, Гусиње и Тузи. Према статистичком попису из јануара 1910. године Црна Гора је имала 56.345 кућних старјешина (домаћинстава) и 222.015 становника. Муслимана, који се у Црној Гори званично називају Мухамеданци, било је 10.569 становника или 15,57% цјелокупног становништва. Цетиње је имало 5.895, Подгорица 9.895, Ријека 1.732, Даниловград 1.328, Никшић 4.086, Колашин 1.250, Андријевица 802, Бар 3.513, Улцињ 5.381 и Вирпазар 687 становника. Црна Гора је била привредно најзаосталија и најсиромашнија држава у Европи. Од 1908 до 1914. године држава је за унапређење пољопривреде и сточарства уложила 524.712 перпера; није била у могућности да одвоји већа средства. Црна Гора није успјела да ангажује страни капитал, за којим је стално тежила, јер за стране капиталисте није било економског интереса. Због привредне неразвијености и општег сиромаштва из Црне Горе стално се одлазило на рад у иностранство, а највише у Америку. Првог маја 1912. године у Црној Гори било је 41.805 војних обвезника, а у иностранству 11.354, од којих у Америци 9.306, у Европи 1.839, а у земљама других континената 209 лица.

У Народној скупштини покретане су разне иницијативе за изналажење могућности како би се могло што боље помоћи унапређењу пољопривреде и живота становништва на селу. У расправи о усвајању буџета за 1908. годину, Финансијски одбор је предложио Народној скупштини оснивање једног новчаног Хипотекарног завода чији би задатак био помагање села и сељака. Извјестилац Финансијског одбора Мирко Мијушковић указао је на корист који је народ имао од већ основана четири новчана завода, мада је у њима новац био „још доста скуп”. Новчани заводни рекао је Мијушковић, спасили су сељака од зеленашког капитала, јер су сељаци плаћали добит од 100-150% „видно или невидно”.

Прва банка основана је у Никшићу 1901. а до 1913. год. основано их је шест. Највећи утицај на њихово оснивање имали су трговци; они су били не само покретачи него су имали и највише акција. Сељаци и други сиромашни слојеви народа нијесу имали веће користи од тих банака пошто су давале краткорочне мјесечне кредите, обично на шест мјесеци. Почетком 1912. године, држава је основала Хипотекарну банку са задатком да одобрава зајмове задуженим сељацима. Банка је своју дјелатност усмјерила на то да ослободи сељака краткорочних мјеничних дугова код појединих новчаних завода „и да те дугове, у које је наш сељак у потоње вријеме сувише необазриво угрезнуо, на себе пренесе.” Новац за оснивање банке добијен је као зајам од једног аустроугарског земљишног кредитног завода у Бечу под веома тешким условима за Црну Гору. Банка, међутим, није успјела да оствари свој задатак из два разлога: први је био тај, што није имала довољно новца, а други, што су убрзо наступили ратови. Претјерана уситњеност посједа, ниска продуктивност у пољопривреди, као и многе друге околности, условили су, да је велики дио црногорског становништва живио у великом или крајњем сиромаштву.

Литература:

- Стенографске биљешке о раду Црногорске народне скупштине од 1906-1912. године,
- Предлог буџета Државних прихода и расхода Црне Горе 1907-1912.
- Новица Ракочевић, Црна Гора, Историја српског народа, VI-1, Београд, 1983.
- Новица Ракочевић, Парламентаризам у Црној Гори - 1905-1914. (рукопис)